

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Йордан Атанасов Христосков
член на научно жури в конкурс за заемане на академична длъжност "ПРОФЕСОР", утвърдено с решение на НС прот. № 3 от 20.03.2019 г., и със заповед на Директора № 78 от 25.03.2019 г., обявен от Института за икономически изследвания при БАН в ДВ, бр. 8 от 25.01.2019 г.

Кандидат: доц. д-р Ирена Кирилова Зарева - Зафирова

I. Кратки биографични данни за кандидата.

Доц. д-р Ирена Зарева гради своята биография като научен работник върху една много добра образователна основа, която тя непрекъснато разширява и задълбочава. Завършила е специалността Социално-икономическо планиране в УНСС през 1987 година. Специализирала е икономика на здравеопазването в Йоркския университет – Великобритания (1994 г.) и притежава сертификат по Европейски структурни фондове, придобит от Програмата Структурни фондове за развитие ITS, DFID (2005 г.). Получава образователната и научна степен доктор в Института за икономически изследвания (ИИИ) при БАН през 2009 година.

Цялата научна кариера на Ирена Зарева е в ИИИ при БАН. През 1988 г. е избрана за научен сътрудник след конкурс, а от 2012 г. е доцент в секция „Макроикономика“. Наред с научните си публикации, работа по изследователски проекти и обучение на докторанти (които са обект на тази рецензия), доц. Ирена Зарева гради професионалната си кариера и в областта на организацията и администрирането на научно-изследователската дейност в института. Последователно тя заема следните научно-административни длъжности: научен секретар на секция „Макроикономика“ (2009 г.); научен секретар на института (2016 г.); член и председател на атестационната комисия при института (2017 г.); заместник – директор на ИИИ при БАН (2017 г.). Доц. д-р Ирена Зарева е член на Съюза на учените в България.

II. Обща характеристика на научната и научно-приложната продукция на кандидата.

1. Общо описание на представените материали (монографии, учебници, статии, доклади, проекти и др.) по изследователски области.

Доц. д-р Ирена Зарева е представила за рецензиране - **21 бр. публикации (1266,5 собствени стандартни страници)**. Разпределени по отделни групи и съответния брой стандартни страници, публикациите доц. Зарева са както следва:

Хабилитационен труд (равностойна публикация)

1. Глава втора „Човешкият капитал в системата на образованието“, с. 78-171, и една трета част от увод и заключение. - В: Кирова, А., **Зарева, И.**, Матев М. (2012). *Съхранение и развитие на човешкия капитал в образованието и науката в България*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 255 с. **(125 станд. стр.)**

Публикувана монография, която не е представена като основен хабилитационен труд (равностойни публикации - над 100 станд. стр.) - 2 броя

2. Глава първа “Висшето образование в България – реалност и перспективи”, с. 13-129 и една трета част от въведение и заключение. - В: **Зарева, И.**, Матев, М., Кирова, А. (2014). *Висшето образование и науката в България – икономически, социални и джендър измерения*. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 328 с **(207 станд. стран.)**

3. Глава втора „България в образователното пространство на Югоизточна Европа“ с. 75-137 и една трета част от въведение и заключение. - В: Кирова, А., **Зарева, И.**, Матев, М. (2017).

България в образователното и изследователското пространство на Югоизточна Европа. София: Е-Книги на ИИИ-БАН, 188 с. **(123 станд.стран.)**

Публикувана книга на базата на защитен дисертационен труд за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“

4. Човешкият капитал в България: формиране, състояние, използване, насоки на развитие. София: Академично издателство „Проф. М. Дринов“, 265 с. **(386 станд. стр.)**

Статии и доклади, публикувани в нереперирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове - 2 броя.

5. Bulgarians in the labour market in Spain. - В: *Посткризисно икономическо развитие на ЕС и България*, Международна конференция 18-19 октомври 2012 г., София, ГорексПрес, с. 395-405. **(20,7 станд. стр.)**

6. България – „износител“ на студенти. - В: *Икономически предизвикателства: миграция, глобализация, устойчивост, политики*. Международна научна конференция 21-22 октомври 2016 г., София, УНСС, с. 203-212. **(12 станд. стр.)**

Студии, публикувани в научни издания, реферирани и индексирани в световни бази данни с научна информация - 4 броя.

7. Образователната подготовка на населението в България – потенциал за иновационно развитие. *Икономически изследвания*, 2/2012, с. 103-115 **(23,3 станд. стр.).**

8. Social inequalities and migration. The case of Bulgaria. *Икономически изследвания* 5/2016, с. 21-44. **(46,4 станд. стр.)**

9. Policies for encouraging the return of Bulgarian migrants to Bulgaria *Икономически изследвания* 2/2018, с.65-79 **(26.7 станд. стр.). ISSN 0205-3292**

10. Returning migrants – effects on the labour market in Bulgaria. *Икономически изследвания*, 2/2018, с. 102-114. **(23.1 станд. стр.)**

Студии, публикувани в нереперирани списания с научно рецензиране или публикувани в редактирани колективни томове - 5 броя самостоятелни и 1 брой в съавторство.

11. Човешкият капитал в образованието в България – проблеми и перспективи. - В: *20 години инвестиция в бъдещето*. Юбилейна международна научно-практическа конференция 18-19 май 2012 г., В. Търново, С.: ГорексПрес, с. 386-397. **(21,6 станд. стр.)**

12. Участие на младежите и на възрастните на пазара на труда – тенденции и възможности за преодоляване на различията, - В: *Семейство и солидарност между поколенията*, София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, с. 136-152. **(21,4 станд. стр.)**

13. Младежите с висше образование на пазара на труда в България. - В: *Демографската ситуация и развитието на България*. София: Академично издателство „Проф. М. Дринов“, с. 661-673. **(21,7 станд. стр.)**

14. Проблеми и перспективи пред висшето образование в България. - В: *Икономически растеж: стимули и ограничители*. Международна конференция 6-7 октомври 2014 г., София, ГорексПрес, с. 289-300. **(21,9 станд. стр.)**

15. Външномиграционните процеси и иновационният потенциал на България. - В: *Икономически растеж: стимули и ограничители*. Международна конференция 6-7 октомври 2014 г., София, ГорексПрес, с. 409-421. **(23,7 станд. стр.)**

16. Предизвикателства и перспективи пред висшето образование и науката в България. *Списание на Българска академия на науките*, 2/2017, с. 11-18 (в съавторство с М. Матев, като частта на И. Зарева, посочена в бележка под линия е **10,7 станд. стр.)**

Публикувана глава от колективна монография – обособено подразделение от основния текст, в което се разглежда отделен проблем или въпрос от общата тема, 5 броя.

17. Образователна политика на българската държава за българите в чужбина (с. 57-70) - В: Минчев, В., Маркова, Е., Мишева, М., **Зарева, И.**, Балканска, И., Бошнаков, В., Калчев, Й. (2012). *Българската емиграция: теории, политики, емпирични изследвания*. София: Икопис. 282 с. (18.2 станд. стр.)

18. Трудова реализация на българските емигранти (с. 177-199) В: Минчев, В., Маркова, Е., Мишева, М., **Зарева, И.**, Балканска, И., Бошнаков, В., Калчев, Й. (2012). *Българската емиграция: теории, политики, емпирични изследвания*. София: Икопис. 282 с. (29.9 станд. стр.)

19. Секторна заетост и заемане длъжност (трудова реализация) на българите в Испания. Българи, учещи се в Испания (с. 206-219). В: Минчев, В., Маркова, Е., Мишева, М., **Зарева, И.**, Балканска, И., Бошнаков, В., Калчев, Й. (2012). *Българската емиграция: теории, политики, емпирични изследвания*. София: Икопис. 282 с. (18,2 станд. стр.).

20. Политики за развитие на човешкия капитал чрез образование в ОП РЧР, приоритетно оси 3 и 4 (с. 118-132). В: Белева, И., Йоцов, В., Василева, И., Тасев, А., Калчев, Е., Сарийски, Г., Димитров, Л., Иванов, С., **Зарева, И.**, Чобанова, Р., Аврамов, П., Велкова, Д., Русчева, Д., Боюклиев, О. (2015). *Годишен доклад 2015. Икономическо развитие и политики в България: оценки и очаквания*, С.: ГорексПрес. (25.1 станд. стр.).

21. The impact of policies on migration between Switzerland and Bulgaria (pp. 123-151). In: Richter, M., P. Ruspini, D. Mihailov, V. Mintchev (Eds.), (2017). *Migration and transnationalism between Switzerland and Bulgaria*, Springer International Publishing Switzerland, 201 p. (eBook) (60,9 станд.стр.)

Изброените и групирани по вид публикации на Ирена Зарева не повтарят представените за придобиване на образователната и научна степен "доктор" и за заемане на академичната длъжност "доцент".

По статус на изданието/издателството, публикациите на доц. Зарева са разпределени както следва:

- Хабилизационният труд (равностойна публикация), както и публикуваните две равностойна на монография публикации, които не са представени като хабилизационен труд са реферирани в RePEc - серия ERI-BAS Books, с RePEc Simple IF 0.412 са включени в Националния регистър на издаваните книги в България. (публикации 1, 2 и 3 от списъка)
- Две монографии (4 и 5 от списъка) са включени в Националния регистър на издаваните книги в България.
- Четири научни студии (7, 8, 9 и 10 от списъка) са реферирани в SCOPUS - SCImago Journal Rank (SJR) 0.133, EconLit, RePEc, CEEOL, EBSCO – списание „Икономически изследвания“, в което са публикациите, е включено в Списъка на НАЦИД на съвременни български научни издания, реферирани и индексирани в SCOPUS и Web of Science.
- Шест публикации (6, 11, 12, 13, 14, 15 от списъка) са публикувани в отделни томове, включени в Националния регистър на издаваните книги в България.
- Четири публикации (17,18,19,20 от списъка) са под формата на глави от монографии, реферирани в RePEc и включени в Националния регистър на издаваните книги в България, а една публикация (21 от списъка) е глава от електронна книга.
- Една научна статия (16 от списъка) е публикувана в списание, включено в Национален референтен списък на НАЦИД.

Научно-приложната продукция на доц. д-р Ирена Зарева се изразява в разработване на стратегии и представяне на писмени становища по документи и проекти на нормативни актове в областта на заетостта и пазара на труда, образованието и развитието на академичния състав.

2. Обща характеристика на научната, научно-приложната и преподавателска дейност на кандидата.

Публикациите доц. д-р Ирена Зарева са в следните области: човешкият капитал в образованието; формиране и използване на човешкия капитал; външна миграция и влиянието ѝ върху човешките ресурси. Те изцяло съответстват на обявения конкурс, по който тя кандидатства – „Човешки капитал – образование и миграция“. Публикуваните материали са на два езика - на български език са 16 публикации, а на английски език - 5 публикации (1 доклад на международна конференция, 3 студии и 1 глава от колективна монография).

Общото заключение за публикационната дейност на доц. Зарева е, че като брой, обем и разнообразие на публикациите, както и по статуса на изданията в които са публикувани, тя е изключително богата. Всички публикации се отличават със собствен стил, добро познаване на теоретичните основи на изследваната област и наличната литература. Отличават се с дълбока аналитичност и с ясна теоретична и практическа насоченост. Доказателство за това са престижните награди (грамоти на БАН за високи научни постижения и на Съюза на учените в България за научно приложен принос), с които са отличени две от публикациите, които доц. Зарева има доминиращо участие. Част от публикациите на доц. д-р Ирена Зарева са използвани или цитирани в материали на Европейската комисия и при разработването на национални и международни проекти.

Освен с публикации в посочените области, доц. Зарева има богат опит като **учен - изследовател и като експерт с научно-приложни приноси**, изразяващи се в следните направления:

- Участие (след придобиване на академичната длъжност „Доцент“) в 8 научно-изследователски проекта в ИИИ при БАН и подготовка на рецензии и становища за експертни съвети за обсъждане на научни разработки в института и други научни организации.
- Участие в междуведомствени работни групи към МТСП по подготовка на стратегически и нормативни документи в областта на пазара на труда и демографското развитие.
- Представяне на писмени становища по законопроекта в областта висшето образование за Народното събрание, Президентството, МОН, Икономически и социален съвет и други институции.
- Ръководство и участие в комисии по подготовка на вътрешни правила за организация на научната дейност проекти на правилници за развитие на академичния състав в ИИИ при БАН.

Към работата на доц. Зарева като изграден учен могат да се отнесе ролята ѝ в научни и организационни комитети на 6 международни научни конференции, както и участието в 20 научни форуми – международни и национални научни конференции, семинари и дискусии. Освен това тя е рецензент на списанията „Население“ и "Papers of BAS. Humanities & Social Sciences".

Учебно-преподавателската дейност на доц. д-р Ирена Зарева е свързана най-вече с обучението на докторанти като дискусант в докторантски програми и семинари. Тя има също голям брой участия в обсъждане на проекти на дисертации, в процедури по зачисляване в докторантура и вътрешна защита на дисертации. Била е член на научни журита за придобиване на образователната и научна степен „доктор“. Научни трудове на доц. д-р Зарева са използвани за написване на дисертационни трудове (установени са 11 цитирания) и са използвани в учебни програми или за държавни изпити от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, Икономически университет – Варна и Националната спортна академия „Васил Левски“, София.

III. Количествена характеристика на научната продукция на кандидата.

Количествените характеристики на научната продукция на доц. д-р Ирена Зарева надвишават значително минималните наукометрични изисквания за заемане на академичната длъжност „професор“, съгласно разпоредбите на Закона за развитието на академичния състав в

Република България, Правилника за неговото прилагане и Правилника на Института за икономически изследвания при БАН. Конкретните стойности на показателите, представени от кандидата, са следните:

Група от показатели	Минимални изисквания - брой точки		Брой точки на кандидата
	Съгласно ПП ЗРАСРБ	Съгласно Правилника на ИИИ при БАН	
А	50	50	50
Б			
В	100	100	100
Г	200	250	657,5
Д	100	150	775
Е	100	100	140
Общо:	550	650	1722,5

При съпоставянето на данните от таблицата с представените документи и оригиналните публикации се установява, че те са напълно коректни и се приемат без резерви. На тази основа се установява, че минималните наукометрични изисквания за заемане на академичната длъжност „професор“ в националните нормативни документи и Правилника на Института за икономически изследвания при БАН са значително превишени. В групата показатели „Г“ (Публикувана монография, която не е представена като основен хабилитационен труд (равностойни публикации) това превишение е около три пъти.

IV. Оценка на резултатите и научния принос на кандидата

1. Научни постижения на доц. д-р Ирена Зарева

Обобщено научните постижения на кандидата за заемане на академичната длъжност „Професор“ доц. д-р Ирена Зарева могат да се квалифицират като систематизиране и обогатяване на съществуващите знания в обявената конкретизирана област на конкурса „Човешки капитал – образование и миграция“. Това обогатяване е постигнато чрез задълбочен теоретичен и емпиричен анализ и различни методологични подходи, довели до разкриване на нови факти в изследваните области и формулиране на нови политики и конкретни мерки за решаване на разкритите проблеми.

В по-конкретен план в публикациите на доц. д-р Ирена Зарева могат да се посочат следните основни научни приноси по отделни предметни области на научните ѝ изследвания:

1) Човешки капитал в образованието (публикации № 1, 11):

- На основата на количествена и качествена оценка (по степени на образование, райони и академични длъжности) и анализ на характеристиките на човешкия капитал в образованието в България са разкрити дисбаланси на отделните фази на неговото възпроизводство и най-вече между качествените му характеристики и потребностите на системата.
- Установени са зависимости и е обоснована връзката между средата, в която функционира човешкият капитал и резултатността и качеството на неговата дейност. Чрез подходящи аргументи е защитена тезата, че неблагоприятните условия, в които функционира човешкият капитал в образованието, водят до недостатъци при неговото използване.

- Формулирани са политики и конкретни мерки за развитие и съхраняване на човешкия капитал в образованието в България чрез: промени и усъвършенстване на нормативната уредба; по-добро финансиране и по-правилно структуриране на финансовите, материалните и човешките ресурси; усъвършенстване на системата за професионално и кариерно развитие на преподавателите; подобряване на средата, в която функционира човешкият капитал.

2) *Формиране и използване на човешкия капитал (публикации 2, 3, 6, 7, 12, 13, 14, 16, 20):*

- На основата на критичен преглед на европейските политики са систематизирани целите, етапите и промяната в подходите при формиране на обща политика на ЕС за развитие на човешкия капитал в образованието. Констатирано е изоставане (най-вече в качествените характеристики) при формирането на човешкия капитал България спрямо средното ниво на ЕС.
- Оценени са позитивните резултати от политическите промени и включването на страните от ЦИЕ в Болонския процес и Европейското пространство за висше образование, изразяващи се в нарастване на капацитета и броя на университетите и висшите училища и разширяване на възможностите за избор при обучението на младите хора. Едновременно с това е разкрита ниската конкурентоспособност и недостатъчната ефективност на висшето образование при формирането и използването на човешкия капитал в региона и в България – ниско качество на образователния продукт и неадекватност на образователната подготовка спрямо потребностите на трудовия пазар.
- Формулирани са изводи с теоретичен и научно-приложен характер относно ролята, състоянието и бъдещите насоки за развитие на висшето образование в България, като фактор за формиране на човешкия капитал. На тази основа са направени предложения за политики и конкретни мерки за развитие на университетите и висшите училища, за съхраняване и развитие на научно-образователния им потенциал и за заемане на по-добри позиции в регионалното, европейското и световното образователни пространства.
- Оценено е състоянието на пазара на труда в България от гледна точка на възможностите за реализация на младите специалисти с висше образование. На основата на анализа и оценката на икономическата активност и заетостта на населението са идентифицирани факторите, които пораждаат проблеми при прехода от образование към заетост и са направени конкретни предложения за подобряване реализацията на младите специалисти в България.

3) *Външна миграция и човешки капитал (публикации 5, 8, 9, 10, 15, 17, 18, 19, 21):*

- На основата на извършен критичен преглед на теоретичните концепции за същността и ролята на миграционните политики са направени съответни теоретични обобщения и е извършена систематизация на типове миграционни политики.
- Чрез теоретичен анализ е доказана ролята на миграционните политики като детерминанта на миграцията. Аргументиран е изводът, че влиянието на миграционните политики върху посоката и интензитета на потоците от емигранти и върху интеграцията на имигрантите е значително, въпреки че основните фактори, определящи миграционните процеси, са социално-икономическите.
- На основата на интердисциплинарно изследване са установени логически и причинно-следствени прави и обратни връзки между социалните неравенства и външната миграция и е обоснована тезата, че в България социално-икономическите неравенства са основна детерминанта на емигрантските нагласи и потоци.
- Проведено е представително емпирично проучване сред български имигранти в Швейцария и са получени оригинални резултати (с характер на нови данни и факти), чрез които се доказва влиянието на миграционните политики върху решението за мигриране и върху интеграцията на имигрантите.
- Оценено е въздействието на рестриктивните емиграционни политики върху размера на миграционните потоци и върху профила на мигрантите. Установени са измененията

в профилите на българските емигранти (по пол, възраст, образование, активност, доход) под въздействие на промените в имиграционната политика, както и интегрирането на имигрантите в приемащата страна.

- На основата на критичен преглед и систематизация на международните и европейските регулации по отношение на външната миграция е констатирано, че характерът и насочеността на миграционната политика на ЕС се изменят с промяната на социално-икономическата и политическата среда (вътрешна за ЕС и външна). Оценена е тежестта на различните фактори, влияещи върху миграцията, както и взаимоотношенията, взаимодействието и договореностите между държавите, регионите и в световен мащаб.
- Извършен е аналитичен обзор на българската миграционна политика и са констатирани пропуски в нормативната уредба, затрудняващи осъществяването на адекватни и ефективни политики и мерки, целящи подпомагане завръщането на българите от чужбина, както и съхраняването на българската идентичност на българите, живеещи в чужбина.
- Разработена е концепция за изграждане на система от политики за задържане в страната и за насърчаване завръщането на българските емигранти от чужбина, включваща както миграционни, така и не-миграционни политики. Предложени са конкретни мерки за насърчаване завръщането на емигрантите.

2. Отражение на научните публикации на кандидата в нашата и чуждестранна литература

Предоставената достоверна информация за общо 88 цитирания на научни публикации на доц. д-р Ирена Зарева в български и чуждестранни научни издания показва висок интерес към нейното научно творчество. От особено значение е факта, че 18 цитирания са в научни издания, реферирани и индексирани в SCOPUS.

3. Значимост на приносите за науката и практиката

Приносите, съдържащи се в трудовете на доц. д-р Ирена Зарева са със съществена значимост за науката най-вече със своята актуалност, систематичност и всеобхватност на изследваната област. Това се потвърждава както от значителния брой цитирания в наши и чуждестранни научни издания, така и от престижните награди, които тя е получила за две от монографиите. Практическата полезност на трудовете ѝ се изразява в предлаганите политики, мерки и дейности в областта на човешкия капитал, образованието и миграцията.

V. Оценка на оригиналността на представените трудове и на достоверността на представените научни данни.

По моя лична преценка, представените научни трудове на доц. д-р Ирена Зарева са нейно лично дело – резултат от упорита и добросъвестна изследователска работа в ИИИ при БАН. Представените научни данни са достоверни и не предизвикват никакво съмнение за качество, коректност и релевантност на източниците и използваните методи на работа.

VI. Критични бележки и препоръки

Нямам критични бележки към представените за конкурса научни публикации и другите материали на доц. д-р Ирена Зарева. Препоръката ми към нея е да разшири участието си учебно-преподавателската дейност, включително и чрез подготовката лекционни курсове и учебници за магистри и бакалаври.

Познавам Ирена Зарева от самото ѝ избиране за научен сътрудник в ИИИ при БАН. Впечатленията ми от работата ѝ като учен и администратор в науката са отлични.

VII. Заключение.

Посочените в тази рецензия теоретични и практико-приложни приноси, съдържащи се в представените за участие в конкурса оригинални научни трудове, както и достоверността на предоставените научни данни, ми дават основание за категорична **положителна** оценка за това, че **доц. д-р Ирена Кирилова Зарева – Зафирова** напълно **отговаря на изискванията** за заемане на академичната длъжност „**професор**“ в **Института за икономически изследвания при БАН.**

Дата: 1 май 2019 г.

Член на журито:

(Проф. д-р Йордан Христосков)